

DEMOKRATİK BİR İDARE ŞEKLİ OLARAK CUMHURİYET VE MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

Doç. Dr. Hüseyin KALEMLİ

Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Merkezi

Giriş

Demokrasi, halkın egemenliği temeline dayanan yönetim biçimidir. Demokrasinin; doğrudan demokrasi, yarı doğrudan demokrasi, temsili demokrasi, çoğulcu demokrasi şeklinde de türleri bulunur. Cumhuriyet ise milletin egemenliği kendi elinde tuttuğu ve bunu belirli süreler için seçtiği devlet başkanı ve milletvekilleri aracılığıyla kullandığı yönetim şeklidir. Egemenlik bakımından demokrasi ve cumhuriyet halka dayanmış olmakla birlikte cumhuriyet biçimi, demokrasi ise içeriği ifade eder. Cumhuriyet veya demokrasi kavramları ortaya çıkış itibarıyla tarihin erken zamanlarına kadar geri götürülse de bugünkü şekli ile gündeme gelmeleri ve uygulanmaları modern dönemlerle birlikte olmuştur. Bu noktada geleneksel toplumlarda egemenliğin kaynağı Tanrı iken modern toplumlarda onun yerini milletin kendisi almıştır. Yani egemenlik anlayışı açısından geleneksel ile modern arasındaki temel ayrım dayandıkları unsurlar konusunda farklılık göstermiştir.

Demokrasi ve cumhuriyet birbiri ile yakından ilişkili olmakla birlikte, her cumhuriyet yönetimi demokratik olmayabileceği gibi her demokratik idare de cumhuriyet değildir. Bu nedenle demokrasi ya da cumhuriyetin tam anlamıyla modern toplumlarda karşılık bulduğu söylenebilir. Nitekim cumhuriyet rejimini benimsediği halde demokratik olmayan ülkeler olduğu gibi monarşi ile yönetildiği halde demokrasinin en gelişmiş biçimini uygulayabilen ülkeler de vardır. Burada da monarşinin türlerine bakmak yerinde olacaktır. Osmanlı İmparatorluğu'nun bakiyesi üzerinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşundan günümüze kadar devam eden serüveni cumhuriyet rejimi ve demokrasi ilişkisi açısından oldukça özgün bir yapı arz eder. Bu özgün yapı tarihsel temelleri itibari ile Tanrısal düşünceye dayanan mutlakiyetten meşrutiyete ve meşrutiyetten cumhuriyete geçiş şeklinde bir değişim göstermiştir.

Türkiye’de demokratik bir yönetim şekli olarak 99. yılını kutladığımız Cumhuriyet, Mustafa Kemal Atatürk’ün eseridir. Türk idare tarihinde Osmanlı döneminde mutlakiyetten meşrutiyete geçiş ile anayasal bir yönetim kabul edilmiş, demokratikleşme konusunda birtakım önemli adımlar atılmış olsa da demokrasiye en uygun yönetim biçimi olarak Cumhuriyet, 29 Ekim 1923’te ilan edilmiştir. 29 Ekim 1923 modern dünya siyasal sistemleri içerisinde Türk idare şeklinin kendine özgü bir yapıya kavuştuğu tarih olmuştur. Elbette bu geçmişten gelen bir birikimin, tarihsel tecrübenin de gerçeğe dönüşme biçimidir. Tanzimat’tan meşrutiyete geçiş sürecinde idari anlamda düşünsel olarak meydana gelen değişimler Cumhuriyet’in de temelini meydana getirmiş ve Mustafa Kemal Atatürk bu düşünceyi zihninde olgunlaştırarak uygulamaya koymuştur.

Daha önce kendi zihninde cumhuriyet fikrinin alt yapısını oluşturan Mustafa Kemal Atatürk, 19 Mayıs 1919’da Samsun’a çıktuktan sonra bu yolda adımlar atmaya başladı. 22 Mayıs 1919’da Sadaret makamına gönderdiği bir telgrafta, *“Millet, yekvücut olup hâkimiyet-i millîye esasını ve Türk duygusunu hedef ittihaz ederek gerekeni yapacaktır.”* dedi. Millî Mücadele başlarken bazıları Amerikan mandası bazıları İngiliz himayesi isterken bir kısım çevreler de bölgesel kurtuluş çareleri düşünmekteydi. Oysa Mustafa Kemal Atatürk’e göre bu durumda takip edilecek en doğru yol millî hâkimiyete dayanan kayıtsız şartsız bağımsız yeni bir Türk devleti kurmaktır. Bu Mustafa Kemal Atatürk’ün İstanbul’dan çıkmadan önce düşündüğü ve Samsun’da Anadolu topraklarına ayak basar basmaz uygulamaya başlayacağı bir karardır. Aslında bir başka yönü ile bu ifade Mustafa Kemal Atatürk’ün meşruti rejime geçilmiş olsa da temelde meşruiyetini Tanrı’nın takdirinden alan saltanat sisteminin yerine gücünü doğrudan millettten alan bir siyasal sistemi tahayyül ettiğini göstermektedir.

Mustafa Kemal Atatürk’ün Samsun’a çıktığı dönem Türk milleti açısından özgürlük ve esaret arasında ince bir çizginin bulunduğu dönemdi. Bu devrede Türk milleti emperyalizmin kısıkaç altında esaret boyunduruğu altına doğru sürüklenmekteydi. Dayatılan bu esareti kabul etmeyen Mustafa Kemal Atatürk giriştiği mücadeleyi Cumhuriyet ile taçlandırılacaktı. Mustafa Kemal Atatürk bundan sonra düşüncelerini safhalara ayırarak uygulamaya koyduğunda Amasya Genelgesi, Erzurum Kongresi ve Sivas Kongresi kararlarının hepsi bu sürece doğru atılmış birer adım idi. Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılması ve burada millî egemenliğin temsil edilmesi bu adımların bir sonucuydu. Zaten bu devredeki çabaların temel sebebi de millî egemenliğe dayalı bir meclisin açılması ve milletin geleceğiyle ilgili kararların burada alınmasını sağlamaktı. Bundan dolayı Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılmasına kadarki dönem Cumhuriyet için çok önemliydi.

21/22 Haziran 1919 tarihli Amasya Genelgesi’nde, *“Vatanın bütünlüğü, milletin bağımsızlığı tehlikededir; İstanbul Hükümeti üzerine aldığı sorumluluğun gereğini yerine getirememektedir. Bu durum milletimizi yok olmuş gibi göstermektedir.”* denildi ve *“Milletin bağımsızlığını, yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır.”* vurgusu yapıldı. Buradaki önemli kararlardan birisi de *“Milletin içinde bulunduğu durum ve şartların gereğini yerine getirmek ve haklarını gür sesle cihana duyurmak için her türlü baskı ve denetimden uzak millî bir heyetin varlığı zaruridir.”* maddesi idi. Bununla istenen millî amaçlar doğrultusunda hareket ederek milletin haklarını her açıdan savunup dünyaya duyuracak bir meclisti. Bu kararlar bir amaç ve yöntem ortaya koymaları bakımından dikkate değer hususları ihtiva etmekteydi. İçeriklerinde ülkenin birlik

ve beraberliği ile birlikte ilk kez millet vurgusu yapılarak ulusal egemenliğe dair bir işaret verilmekteydi.

Mustafa Kemal Atatürk Cumhuriyet'in ilan edileceğinin ilk işaretini Erzurum'da vermişti. Bu nedenle Cumhuriyet'in temelleri Erzurum'da atılmıştır, denilebilir. Mustafa Kemal Atatürk Erzurum'da bulunduğu sırada daha Erzurum Kongresi toplanmadan önce 20 Temmuz 1919'da Mazhar Müfit Kansu ile birlikte bazı meseleler hakkında müzakerede bulundular. Müzakerenin sona ermesinin ardından Mazhar Müfit Kansu bir fırsatını bularak Mustafa Kemal Atatürk'e muvaffak olacaklarına inandığını söyledi. Muvaffakiyet halinde hükümet şeklinin ne olacağını bir kere daha sordu. Mustafa Kemal Atatürk Mazhar Müfit Kansu'nun devamlı şekilde bu nokta üzerinde dolaşmasından olacak ki gülerek ve fakat kati bir ifade ile "Açıkça söyleyeyim: Şekl-i hükümet zamanı gelince, Cumhuriyet olacaktır." dedi. Bu karar kendinden sonraki süreci de şekillendirecekti.

Erzurum Kongresi 23 Temmuz 1919'da açıldı ve 7 Ağustos 1919 tarihine kadar sürdü. Kongrenin açılışında Mustafa Kemal Atatürk, maneviyatın kuvvetlendirilmesine yardımcı olmak için, dünya üzerinde bilinen bütün milletlerin millî gayelerine ulaşmak için içinde bulunulan tarihte verdikleri mücadeleler hakkında bazı bilgileri özetledi ve milletin mukadderatına hâkim bir millî iradenin, ancak Anadolu'dan doğabileceğini belirtti. Millî iradeye dayanan bir Millet Meclisi'nin meydana getirilmesini ve gücünü millî iradeden alacak bir hükümetin kurulmasını, kongre çalışmalarının ilk hedefi olarak gösterdi. Mustafa Kemal Atatürk'ün aynı zamanda Erzurum Kongresi başkanı olarak alınan kararlarda bizzat etkisi oldu. Nitekim Erzurum Kongresi'nde yine ilerisi için temel teşkil edecek millî birlik ve egemenliğe dair şu önemli kararlar alındı:

"Millî sınırlar içinde bulunan vatan parçaları bir bütündür. Birbirinden ayrılamaz; Her türlü yabancı işgal ve müdahalesine karşı ve Osmanlı Hükümeti'nin dağılması halinde, millet topyekûn kendisini savunacak ve direnecektir; İstanbul Hükümeti vatanı koruma ve istiklali elde etme gücünü gösteremediği takdirde, bu gayeyi gerçekleştirmek için geçici bir hükümet kurulacaktır. Bu hükümet üyeleri millî kongrece seçilecektir. Kongre toplanmamışsa bu seçimi Heyet-i Temsiliye yapacaktır; Kuva-yı Milliye'yi tek kuvvet olarak tanımak ve millî iradeyi hâkim kılmak esastır." Burada belirtilen Heyet-i Temsiliye, Meclis'in açılışına kadar Anadolu'da geçerli hükümet konumunda bulunacaktı. Bunun için dokuz kişilik bir kurul oluşturuldu. Ayrıca kongrede manda ve himaye reddedildiği gibi azınlıklara da sosyal ve siyasi dengeyi bozucu ayrıcalıkların verilemeyeceği kararlaştırıldı. Doğu Anadolu'daki Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri birleştirildi.

4 - 11 Eylül 1919'da toplanan Sivas Kongresi'nde de Erzurum Kongresi kararları bütün ulus adına kabul edildi. Sivas Kongresi'nin Erzurum Kongresi'nden farkı bütün yurttaki Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti çatısı altında toplanması ve Heyet-i Temsiliye üyelerinin sayısının on altıya yükseltilmesi oldu. Erzurum ve Sivas Kongresi kararları sonrasında İstanbul Hükümeti, Anadolu millî hareketini tanımak durumunda kaldı ve seçimlerin yapılarak İstanbul'da Meclis'in açılmasını kabul etti. Yapılan seçimler sonunda 12 Ocak 1920'de Son Osmanlı Mebusan Meclisi açıldı. Bu Meclis'e seçilen mebusların çoğunluğu Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin adayları idi. Bunların bazıları Ankara'ya uğradılar ve Heyet-i Temsiliye Başkanı Mustafa Kemal Atatürk'ten direktif aldılar.

Son Osmanlı Mebusan Meclisinin yaptığı en önemli iş, esasları Ankara’da hazırlanan Misak-ı Millî’yi 28 Ocak 1920’de kabul etmesi ve 17 Şubat 1920’de kamuoyuna açıklaması oldu.

Misak-ı Millî’nin kabulünden sonra İtilaf Devletleri 16 Mart 1920’de İstanbul’u resmen işgal edince Son Osmanlı Mebusan Meclisi 18 Mart 1920’de nihai toplantısını yaptı ve daha güvenli bir tarihte toplanıncaya kadar kendisini feshetti. Bunun ardından Mustafa Kemal Atatürk kolordu kumandanlıklarına, vilayetlere ve müstakil livalara hitaben gönderdiği genelgede Ankara’da olağanüstü yetkilere sahip bir meclisin toplanacağını duyurdu. Yeni bir genel seçimin yapılmasını ve seçilen milletvekillerinin Ankara’ya gönderilmelerini istedi. İstanbul’daki Mebusan Meclisi üyelerini de bu mecliste yer almaya çağırdı. Mustafa Kemal Atatürk’ün yaptığı bu çağrının ardından gerçekleştirilen seçim ve Mebusan Meclisinden gelen milletvekillerinin katılımı ile 23 Nisan 1920’de Türkiye Büyük Millet Meclisi açıldı. Bu şekilde Heyet-i Temsiliye’den Türkiye Büyük Millet Meclisine geçildi.

23 Nisan 1920’de Ankara’da Türkiye Büyük Millet Meclisi açıldığında seçim yolu ile Meclis’e katılan milletvekilleri milletin gerçek temsilcileri olup onun iradesini yansıtmaktaydı. Meclis açıldıktan sonra aldığı kararlar dönemin şartları çerçevesinde adı konmamış bir Cumhuriyet idaresinin kabul edildiğini göstermekteydi. Bu kararlarda şöyle denilmekteydi: *“Hükümetin kurulması zaruridir; Geçici olarak bir hükümet başkanı seçmek veya Padişah’a bir vekil tanımak mümkün değildir; Türkiye Büyük Millet Meclisinin üstünde bir kuvvet yoktur; Türkiye Büyük Millet Meclisi yasama ve yürütme yetkilerini kendisinde toplar; Padişah ve halife, baskı ve zorlamadan kurtulduğu zaman Meclis’in düzenleyeceği kanuni esaslar çerçevesinde durumunu alır.”* Mustafa Kemal Atatürk’e göre bu ilkelere dayanan bir hükümetin niteliği kolaylıkla anlaşılabilirdi. Böyle bir hükümet, millî hâkimiyet temeline dayanan halk hükümetiydi. Cumhuriyet’ti.

20 Ocak 1921’de kabul edilen Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nda (Anayasa), *“Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir. İdare usulü halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına dayanır.”* denilerek Meclis’in açılışı sırasında alınan kararlar daha da açık bir biçimde ifade edilecekti. Bundan sonra Cumhuriyet’e giden süreçte atılan önemli bir adım da Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından Lozan Konferansı devresinde alınan 1 Kasım 1922 tarihli kararla saltanat makamının kaldırılmasıydı. Saltanat makamı kaldırılırken Osmanlı Devleti’nin otokrasi sistemiyle birlikte yok olduğu, Türkiye Devleti adıyla genç, dinç ve millî hükümet esasları üzerine dayalı Büyük Millet Meclisi Hükümetinin teşekkül ettiği belirtilmekteydi. Aynı zamanda Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile hakimiyet hakkı milletin kendisine verildiğinden İstanbul’daki padişahlığın sona erdiği üzerinde durulmaktaydı. Bu karardan sonra İstanbul da idari açıdan Ankara’ya bağlandı.

Saltanat makamının kaldırılmasından Cumhuriyet’in ilanına kadar geçen yaklaşık bir yıllık devrede yönetim şeklinin ne olacağına dair birtakım tartışmalar yaşandı ve fikirler öne sürüldü. Yaşanan tartışmalar sürecinde bazı çevreler geriye dönüş arzusu ortaya koydular. Ancak artık geline noktanın geriye dönüş söz konusu değildi. Bundan sonra atılacak adım sistemin adının konması şeklinde cereyan edecekti. Bu aşamada Lozan Konferansı devam ederken aradaki anlaşmazlıklar yüzünden görüşmeler kesintiye uğradı. Konferansın kesilmesi sebebi ile yaşanan tartışmalar içerisinde 16 Nisan 1923’te Türkiye Büyük Millet Meclisinin birinci devresi sona erdi. Meclis yapılan seçimlerin ardından tekrar 11 Ağustos 1923’te açıldı. Yeni Türk Devleti’nin idare merkezi ve yönetim sistemi hakkında son karar

ikinci Meclis tarafından verildi. 13 Ekim 1923'te Ankara yeni Türk Devleti'nin başkenti olarak kabul edildi ve sıra Cumhuriyet'in ilanına geldi.

1923 yılı Ekim ayı sonunda bir hükümet krizi yaşandı. Mustafa Kemal Atatürk bu sırada Meclis'te gizli ve muhalif bir grubun bulunduğunu fark edip, Meclis çalışmalarında duyguların hâkim duruma geçtiğini gördü. Vekiller Heyeti çalışma düzeninin her gün olur olmaz birtakım sebeplerle altüst edilmekte olduğuna kanaat getirdikten sonra, yürürlüğe konulması için sırasını beklediği bir düşüncenin uygulanma anının geldiğine hükmetti. 27 Ekim 1923'te Fethi Okyar başkanlığındaki Vekiller Heyeti istifa etti ve istifa yazıları saat 13.00'te başkanı bulunduğu Halk Fırkası Parti Genel Kurulu'na bildirildikten sonra, saat 17.00'ye doğru açılan Meclis oturumunda okundu. Hükümetin istifası belli olduğu andan itibaren Meclis üyeleri, Meclis odalarında ve evlerinde gruplar halinde toplanarak yeni hükümet listeleri düzenlemeye başladılar. Bu durum 28 Ekim 1923 günü geç saatlere kadar sürdü. Bu arada muhaliflere de hükümet kurma yolu açıldı ise de kendi aralarında bir sonuca varamadılar.

28 Ekim 1923'te Halk Fırkası Yönetim Kurulu da gece geç saatlere kadar toplantı halinde bulundu. Mustafa Kemal Atatürk de bu toplantıya davet edildi. Parti Yönetim Kurulu Başkanı Fethi Okyar, parti adına Yönetim Kurulu tarafından bir aday listesi hazırlandığını ve bu konuda Parti Başkanı olarak görüşünün alınması uygun bulunduğu için toplantıya davet edildiğini kendisine bildirdi. Mustafa Kemal Atatürk hazırlanan listeyi uygun buldu ise de listede isimleri bulunan kimselerin de görüşlerinin alınması, kabul edip etmeyeceklerinin kendilerine sorulması gerektiğini söyledi. Teklifi uygun görüldükten sonra Hariciye Nazırlığı için Yusuf Kemal Tengirşenk görüşmeye davet edildi ve görevi kabul edip etmeyeceği soruldu. Ancak Yusuf Kemal Tengirşenk bu listeye giremeyeceğini bildirdi. Mustafa Kemal Atatürk bu ve buna benzer durumlardan Parti Yönetim Kurulu'nun da kabul edilebilir kesin bir aday listesi hazırlayamadığını anladı. Gerekli kişilerle daha sıkı temas kurarak kesin bir liste tespit etmelerini tavsiye ederek yanlarından ayrıldı.

Mustafa Kemal Atatürk gece Çankaya'ya gitmek üzere Meclis binasından ayrılırken, Kemalettin Sami Gökçen ve Halit Karsıalan'a rastladı. Kendisi ile konuşmak için orada beklediklerini anlayınca Müdafaa-i Milliye Vekili Kazım Özalp vasıtasıyla bunlara akşam yemeğine gelmelerini bildirdi. İsmet İnönü ile Kazım Özalp ve Fethi Okyar'a da kendisi ile birlikte Çankaya'ya gelmelerini söyledi. Çankaya'ya gittiğinde, orada, kendisini görmek üzere gelmiş bulunan Rize Milletvekili Ahmet Fuat Bulca ve Afyonkarahisar Milletvekili Ruşen Eşref Ünaydın ile karşılaştı ve onları da yemeğe alıyordu. Yemek sırasında *"Yarın Cumhuriyet ilan edeceğiz."* dedi. Orada bulunan arkadaşları da Mustafa Kemal Atatürk'ün görüşüne katıldılar. Yemeği bıraktılar. O dakikadan itibaren Mustafa Kemal Atatürk nasıl hareket edileceği konusunda kısa bir program yaparak arkadaşlarını görevlendirdi. O gece diğer arkadaşları erkenden ayrıldılar, yalnız İsmet İnönü Çankaya'da misafir kaldı.

28 Ekim 1923 gecesi Mustafa Kemal Atatürk ile birlikte İsmet İnönü bir kanun tasarısı müsveddesi hazırladılar. 20 Ocak 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun devlet şekli tespit eden maddelerini değiştirdiler. Birinci maddenin sonuna *"Türkiye Devleti'nin hükümet şekli cumhuriyettir."* cümlesini eklediler. Üçüncü maddeyi *"Türkiye Devleti Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur ve hükümeti Büyük Millet Meclisi Hükümeti unvanını taşır."* biçiminde değiştirdiler. Bunlardan başka Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun temel maddelerinden olan sekizinci ve dokuzuncu maddeleri de değiştirilerek açıklığa kavuşturuldu. Bu maddelere

komisyonda ve Meclis'te din ve dil ile ilgili bir madde de eklendi. Yapılan bu düzenlemeler ile Cumhuriyet'in ilanı için sona gelmiş oldu. Yapılacak son şey konunun Meclis'te ele alınıp açıklığa kavuşturulması idi.

29 Ekim 1923 Pazartesi günü saat 10.00'da Halk Fırkası Grubu Fethi Okyar başkanlığında toplandı ve konu hakkında görüşmeler yaptı. Peş peşe yapılan açıklamaların ardından başkan görüşmenin yeterli olduğunu oya koydu. Kemalettin Sami Gökçen'in önerisi kabul edildi ve Mustafa Kemal Atatürk Genel Başkan sıfatı ile meselenin çözüme bağlanması için Parti Meclisi tarafından görevlendirildi. Önerinin kabul edilmesi ile Mustafa Kemal Atatürk toplantıya davet edildi. Ardından salona girdiğinde doğruca kürsüye çıktı, kısaca teklif ve görüşünü ortaya attı. Bu bir saatlik süre içerisinde gereken kişileri Meclis'teki odasına çağırarak kendileri ile görüştü ve onlara 28/29 Ekim gecesi hazırladığı kanun tasarısını gösterdi. Saat 13.00'te Parti Genel Kurulu yeniden Fethi Okyar'ın başkanlığında toplandı. İlk sözü yine Mustafa Kemal Atatürk aldı, bir konuşma yaptı ve teklifinin niteliği anlaşıldıktan sonra müzakereler başladı. Milletvekilleri bu konudaki düşüncelerini izah ettiler.

Görüşmeler esnasında İsmet İnönü'den sonra söz alan Abdurrahman Şeref Bey şöyle dedi: *"Hükümet şekillerinin teker teker sayılmasına gerek yoktur. Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir. Kime sorarsanız sorunuz, bu cumhuriyettir. Doğan çocuğun adıdır. Ama bu ad bazılarına hoş gelmezmiş, varsın gelmesin."* Daha sonra Yusuf Kemal Tengirşenk teklifin kabul edilmesi gerektiği hakkında uzun bilgiler verdi ve bunun derhal kanunlaşması için gerekli işlemin tamamlanmasını teklif etti. Abdullah Azmi Torun'un meselenin önemli olduğunu söyleyip görüşme devam etsin diye itirazda bulunmasına rağmen yeterlik teklifi kabul edildi. Bunun ardından Mustafa Kemal Atatürk'ün teklifinin bütünü ve sonrasında da maddeleri birer birer okunarak görüşülüp kabul edildi. Parti Grubu toplantısının sonrasında saat 18.00'de Meclis toplantısı açıldı. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda yapılmak istenen değişiklik önerisi ele alındı.

Meclis toplantısı açıldığında kanun teklifi, Kanun-ı Esasi Encümeni tarafından usulen incelenip tutanağı hazırlanırken, Meclis'te başka işlerle meşgul oldu. Nihayetinde İsmet İnönü, Kanun-ı Esasi Encümeni'nin Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda değişiklik yapılması ile ilgili tasarının öncelikli ve derhal görüşülmesini teklif ettiğini söyledi. Kabul sesleri üzerine tutanak okundu ve teklifte bulunulduğu şekilde ilk olarak görüşüldü. Birçok milletvekilinin *"Yaşasın Cumhuriyet!"* sesleri arasında teklif saat 20.30'da kabul edildi. Mustafa Kemal Atatürk 20.45'te yüz elli sekiz milletvekilinin oyu ve oybirliğiyle Cumhurbaşkanı seçildi. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, ilk Meclis Başkanı Fethi Okyar oldu. Durum, o gece bütün ülkeye bildirildi ve her tarafta gece yarısından sonra yüz bir pare top atıldı. Cumhuriyet'in ilanı bütün milletçe sevinçle karşılandı. 20 Nisan 1924'te kabul edilen Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun birinci maddesinde de *"Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir."* denilerek cumhuriyet bir devlet şekli olarak benimsendi.

Mustafa Kemal Atatürk, esasen kurduğu Cumhuriyet'in demokratik ilkelere dayanması gerektiğini düşünüyordu. Bu bağlamda demokrasinin temel kurumlarından olan partileşme sürecini daha Cumhuriyet ilan edilmeden başlatmış ve 9 Eylül 1923'te Halk Fırkası'nı kurmuştu. 17 Kasım 1924'te ise Cumhuriyet'in ilk muhalif partisi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurulmuştu. Fakat uzun savaşlardan ve birçok badireden geçerek ulaşılmış olan yeni rejimin ilk yıllarında geçilen bu çok partili siyasi hayat deneyimi

konjonktürün uygun olmaması nedeniyle uzun sürmemiştir. Bununla birlikte Mustafa Kemal Atatürk'ün 12 Ağustos 1930'da danışıklı olsa da Fethi Okyar'a Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı kurdurtması aslında onun düşüncesinde Cumhuriyet'in demokratik olması gerekir anlayışında bulunduğunu göstermektedir. Bu ikinci deneme de başarısızlıkla sonuçlanmış bulursa da Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatından sonra herhangi bir sorun yaşanmadan 1945 yılında Türkiye'de çok partili siyasi hayata geçilebilmesi onun attığı sağlam temellerin bir sonucudur.

Demokratik bir idare biçimi olarak Türkiye'de Cumhuriyet, Millî Mücadele'nin askeri alandaki başarısının bir sonucu olarak ilan edilmiş ve sağlam bir zemine oturtulmuştur demek yerinde bir ifadedir. Bu süreci anlatması açısından da Mustafa Kemal Atatürk'ün 4 Aralık 1923'te Tercüman-ı Hakikat gazetesi başyazarına verdiği demeç önemlidir. Mustafa Kemal Atatürk bu demecinde şöyle diyecekti: *"Cumhuriyetimiz öyle zannedildiği gibi zayıf değildir. Cumhuriyet emek harcamadan da kazanılmış değildir. Bunu elde etmek için çok kan döktük. Her tarafta kırmızı kanımızı akıttık. Gerekliğinde kurumlarımızı savunmak için ne lazımsa yapmaya hazırız."* Aynı demecinde Cumhuriyet'in düşünce özgürlüğünden yana olduğunu da ifade eden Mustafa Kemal Atatürk bu durumu da şöyle dile getirmiştir: *"Cumhuriyet düşünce özgürlüğünden yanadır. İçten ve yasal olmak şartıyla her düşünceye saygı gösteririz. Her görüş bizce saygı değerdir. Yalnız muhaliflerimizin insafli olması gerekir."*

Mustafa Kemal Atatürk Cumhuriyet'in birinci yıldönümü sebebiyle 31 Ekim 1924'te Vakit gazetesi muhabirine verdiği bir demeçte de şu ifadeleri kullandı: *"Türk milletinin karakter ve geleneğine en uygun olan yönetim, Cumhuriyet yönetimidir. Bir yıllık yaşam, bu gerçeği bütün açıklığıyla doğrulamıştır. Türk milleti egemenliğini en kapsamlı biçimde belirleyen yeni yönetime kavuşuncaya kadar sürekli var olan siyasi kurumlara yabancı kalmıştır. Cumhuriyet'in ilk yılı beklediğimiz faydayı tamamen vermiş midir? Ülke o kadar yıkık, millet o kadar yıpranmış bir duruma getirilmiştir ki, uzun bir geçmişin açtığı bu yaraları bir yıl kadar kısa bir zamanda Cumhuriyet yönetiminin de tamamen kapatabilmesine elbette imkân olamazdı. Ancak, Cumhuriyetin faydaları bütün ülkenin ufuklarında herhalde güçlü umutlar verebilecek kadar nurludur. Bu, ülkenin en kuytu köşelerinde bile kolaylıkla gözlenebilir."* Bu demecinde Cumhuriyet karşıtları için ise *"Türkiye'de Cumhuriyet vardır ve Cumhuriyetseverler vardır. Bu kutsal varlıkları yıkıcı unsurlar artık Türkiye havasını -zehirlenmeden- soluyamazlar."*

İzmir suikasti girişiminin ardından 19 Haziran 1926'da Anadolu Ajansı'na bir demeç veren Mustafa Kemal Atatürk, *"Alçak girişimin benim kişiliğimden çok, kutsal Cumhuriyetimize ve onun dayandığı yüce ilkelerimize yönelmiş bulunduğu kuşku yoktur. Benim naçiz vücudum bir gün elbet toprak olacaktır, fakat Türkiye Cumhuriyeti ilelebet payidar kalacaktır. Ve Türk milleti, güven ve mutluluğuna kefil bu ilkelerle uygarlık yolunda, tereddütsüz yürümeye devam edecektir."* sözlerini söylemiş ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin devamlılığına vurgu yapmıştı. O dönemde bu sözleri söyleyen Mustafa Kemal Atatürk'ün kurduğu Türkiye Cumhuriyeti Devleti her geçen gün daha da güçlendi. Cumhuriyet yeni Türk Devleti'nin geleceğe açılan penceresi oldu ve Türk halkının yarınlarına umutla bakmasını sağladı. Cumhuriyet düşüncesi ile yetişen fikri hür, vicdanı hür Türk gençliği Mustafa Kemal Atatürk'ün emanetini emin bir şekilde bugünlere kadar taşıdı.

Onuncu Yıl Nutku'nda *"Az zamanda çok ve büyük işler yaptık. Bu işlerin en büyüğü, temeli Türk kahramanlığı ve yüksek Türk kültürü olan Türkiye Cumhuriyeti'dir."* diyen Mustafa Kemal

Atatürk, bu bağlamda Türk gençliğine de şöyle seslenmiştir: *“Ey yükselen yeni nesil, istikbal sizindir. Cumhuriyet’i biz kurduk, onu yükseltecek ve yaşatacak olan sizlersiniz.”* Böylece Mustafa Kemal Atatürk Türk gençliğine büyük bir sorumluluk yüklemiştir. Nitekim bu sorumluluğun en veciz ifade şekillerinden birini de Mustafa Kemal Atatürk Gençliğe Hitabe’de dile getirmiştir. Gençliğe Hitabe’de *“Ey Türk gençliği! Birinci vazifen; Türk istiklalini, Türk Cumhuriyetini, ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir.”* Sözüyle beraber vazifeye atılmanın gerektiği anlar için de *“Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur.”* ifadesini kullanmıştır. Bunun için Türk milleti yarınlara umutla bakarken ihtiyaç duyduğu güç ve kudreti her zaman kendinden almıştır. Bu vesile ile Cumhuriyet’in ilanının 99. yıldönümünü anarken başta Gazi Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere, ebediyete irtihal eden bütün kahramanlarımızı, aziz şehitlerimizi saygı ve rahmetle anıyor, kendilerine Cenab-ı Allah’tan rahmetler diliyoruz. Cumhuriyetimizin 99. yılı kutlu olsun. 29 Ekim 2023’te 100 yıllık bir Cumhuriyet’e sahip olacağız. Yaşasın Türkiye Cumhuriyeti Devleti, var olsun Türk milleti.

Kaynaklar

Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, Bugünkü Dille Yayına Hazırlayanlar: Ali Sevim - İzzet Öztoprak - M. Akif Tural, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2006.

Kemal Atatürk, *Nutuk 1919-1927*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2004.

Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum’dan Ölümüne Kadar Atatürk’le Beraber*, I. Cilt, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2009.